

RomArchive

Interjú Junghaus Tímeával,
a projekt magyar kurátorával

JANKÓ JUDIT

A budapesti Goethe Intézet nagyívű vállalkozásba fogott: a Német Szövetségi Kulturális Alapítvány támogatásával, *RomArchive* címen összegyűjtik és digitális formában dokumentálják az európai roma kultúra eredményeit. A 2018 nyarán induló online archívumot neves nemzetközi kurátorokból álló csapat szerkeszti. Áprilisban *Roma-ábrázolások a művészettörténetben* címmel nemzetközi szakmai konferenciát rendeztek a budapesti Goethe Intézetben, a romák művészeti reprezentációját vizsgáló kutatások átfogó és szisztematikus megalapozásának céljával. Az előadásokat egy kerekasztal-beszélgetés zárta, amelynek az *Európa hiánytalanul* címet adták. Indoklásul Michael Müller-Verweyen, a Goethe Intézet igazgatója így fogalmazott: „Az európai kultúra nem teljes a romák teremtette kulturális értékek nélkül”. A beszélgetésen többek között felmerült, hogy milyen esélyei vannak a roma kultúra intézményes megjelenítésének, hogyan alakul a roma művészek (ön-) meghatározása, milyen lehetőségek rejlenek a transznacionális értelmezésben, valamint újra terítékre került a minden hasonló beszélgetésen legnagyobb izgalmakat kiváltó téma is, miszerint meddig szükséges külön kezelni a roma kulturális gyűjteményt, és mikortól fontosabb azt a nemzeti kulturális szövet integráns részeként megjeleníteni. A konferencia

PÉLI TAMÁS: Születés-pannó. A mű 1983. szeptember 24-én került átadásra a Tiszadobi Gyermekvárosban. A Kugler Art Salon jóvoltából.

HUNGART © 2017

interjú

szervezője, Junghaus Tímea művészettörténész, az MTA BTK Művészettörténeti Intézet munkatársa, a projekt képzőművészeti kurátora, a közelmúltban megalakult berlini Európai Roma Művészeti és Kulturális Intézet ügyvezető igazgatója. Vele beszélgettünk.

Hogyan alakultak ki a projekt fő céljai, és mi a te szereped a munkában?

JUNGHAS TÍMEA: A RomArchive ötlete a német kulturális alap kezdeményezése, de az inspirációt neves roma értelmiségiek adták Európa-szerte. Nélkülünk, a mi támogatásunk és kapcsolatrendszerünk nélkül nem lehetne egy ilyen projektet végigvinni. Az elsők egyike voltam, aki az adatbázisát megosztotta velük,

bemutattam mindenkit mindenkinek a színtérről, lelkesen szerveztem... bár amikor kiderült számomra, hogy az archívum online formában valósul meg, személyesen nagyon szomorú voltam, mert valami kézzelfogható, fizikailag létezőre vágytam, legalább egy utazó múzeumra. Hamar kiderült ennek lehetősége, mert a kulturális alap nem támogat intézményeket, kizárólag projekteket. Tavaly augusztusban kezdtem a vizuális művészeti résszel dolgozni.

Anélkül, hogy megkérdőjelezném a Roma Múzeum szükségességét, az online forma nemcsak korszerű, de nagyon demokratikus és jól kutatható.

J. T.: Valóban, az archívum prioritásai közé tartozik a hozzáférés szabadsága, amellett, hogy mindenféle létező tudást egy helyre szeretne húzni. A vizuális részen kívül lesz tánc, zene és tudomány is, a demokratikus

működés pedig természetes. Ám úgy látom, az archívumok már csak olyanok, és a miénk sem kivétel ebben a tekintetben, hogy előbb-utóbb eléri őket a kínzó vágy a láthatóvá válásra. Kellenek csatornák, melyek kivezetik őket a valós világba, ezért is volt fontos a Goethe Intézet konferenciája.

Hogyan épül fel a vizuális szekció?

J. T. Három irányba ágazik el. Az egyik a művészettörténeti, az 1400-as évektől kezdve, amikor először jelennek meg romák a művészetben, egészen a 20. századig, érintve olyan kérdéseket, mint például a németalföldi művészetben mennyire vannak jelen romák, azonosíthatjuk-e őket roma-ként. Körbejárjuk a 19. század túlerotizált romaképét és a „naiv” művészeti kategóriát. Egész Európában – és ez a közép-európai

régióra különösen igaz – a romák úgy jelennek meg a festészetben, mint a térség primitívjei, barbárai. A 60-as évek végéig egyáltalán nem voltak kanonikus roma alkotók, a többségi társadalom jelenítette meg őket vizuálisan is. Több ezer romákról készült ábrázolás létezik, de egyiknek sem roma az alkotója. A konferencián érdekes és alapos előadások hangzottak el erről, itt volt most a fókusz, nem a kortárs művészeti kérdéseken, amely a másik része a szekciónak. A kortársaknál nincs különösebb tisztázásra váró szakmai kérdés, más online archívumokhoz hasonlóan művészéletrajzokat és oeuvre-üket gyűjtünk. Néhány elismert társkurátort hívtam segítségül Európából. Egyikük, a macedón Suzana Milevska, aki tanított a bécsi képzőművészeti egyetemen, sokat foglalkozik gender és feminista ügyekkel, gyakran dolgozik roma művészekkel, mély érzékenységgel nyúl ehhez a témához, és jól működteti a különböző helyeken szerzett gyakorlati tapasztalatait. Magda Moskalewicz fiatal lengyel kurátor, de már nagy sikereket tudhat maga mögött, két évvel ezelőtt például ő volt az 56. Velencei Biennalé lengyel pavilonjának kurátora. Tanít Amerikában, és tagja a MoMa kelet-európai bizottságának. Nemrégiben láthattuk a Magyar Nemzeti Galériában egy szép kiállítását Utazók címmel. Daniel Baker és Delay Lebay angol kurátorok egyben roma művészek is, akik a műkereskedelmi vérkeringésben is benne vannak, és gyakran mentorálnak fiatalokat. A harmadik szál talán a legizgalmasabb, megírjuk a roma kulturális mozgalom fejlődéstörténetét a 60-as évektől napjainkig.

BOGDÁN JÁNOS AMIGÓ: Pultoslány, 2011, a Kugler Art Salon jóvoltából

HUNGART © 2017

Az első résszel, a művészettörténet roma képével gyakorlatilag készen vagyunk, a konferencia előadásai videó- és szöveges formában is elérhetőek lesznek, a kronológiát kiegészítő reprodukciók nagy részét is összeraktuk már. A kultúrtörténeti szöveghez gazdag anyagot gyűjtöttünk be, amire a szöveg reflektálni fog. A kortárs művészeti részben nem tervezett, de tulajdonképpen logikus és szimbolikus technikai problémába botlottunk. Nagyon nehéz begyűjteni a művészekről méretben és kvalitásban megfelelő fájlokat, amelyeket megkövetel tőlünk a német archívum. A roma művészek munkáiról soha, semmikor nem készült óriásfájl olyan felbontásban, színkódokkal és szín-mélységgel, ami ide szükséges lenne.

BOGDÁN JÁNOS

AMIGÓ: Lili, 2009,
olaj, vászon,
a Kugler Art Salon
jóvoltából

HUNGART © 2017

Mennyire megy túl a sztereotípiákon a projekt? Mennyire szakad el az etnografikus nézőponttól?

J. T.: Amennyire a művészek akarják. Az az igazság, hogy ebben az archívumban mi nem fogunk progresszív koncepciókat erőltetni. Azzal kell dolgoznunk, ami elérhető a terepen. Létre kell hoznunk új tartalmakat, de ez nem az a hely, ami igazán szubverzív vagy progresszív lesz. Inkább arra kell odafigyelnünk, hogy olyan dolgot hozzunk létre, amely tíz-húsz év múlva is érvényes és fontos lehet a következő (nem kizárólag a roma) generációk számára. Az archívum európai tudásbázisként szeretne működni, oktatási célokat is szolgálva. Azt mindig, minden munkám során fontosnak tartom kiemelni, hogy a művészek miként reflektálnak a sztereotípiákra, mert az ő művészi stratégiáik a legtöbb esetben tökéletesen leleplezik a külső tekinteteket, a nyugati ember fantáziájában élő mítoszokat. És ezen a ponton tűnik el az etnográfia: gyakran attól lesz diszkurzív az alkotás, ahogyan reflektál a többség fals elképzeléseire, rasszizmusára. Szeretem ezt a játékot, kellő érzékenységgel művelem is, de a feladatom lényege most, hogy teljességre törekedjek, ne pedig valamiféle értékítélet kifejtésére.

A salgótarjáni Pécskő-domb a 70-es években

Kik lesznek benne az archívumban magyar részről?

J. T.: Harminc művésszel vagyunk kapcsolatban Európából, és arra kell ügyelni, hogy ne tengjen túl a magyar rész. Egy-egy oeuvre-öt 5–10 képpel tudunk megjeleníteni a 60-as évektől napjainkig. Bódi Barbara, Balogh Tibor, Bogdán János, Amigó, Oláh Norbert, Korponovics Roland, Raatzsch Jenő André biztos benne lesz. Oláh Marának a Ludwig Múzeumban őrzött képeit szeretnénk feltenni, a már eltávozottak közül, a Néprajzi Múzeum anyagából pedig szinte mindenkit. Azért nem mondom, hogy mindenkit, mert előre tudom, hogy kritikát fogunk kiváltani azzal, mennyire magyar hangsúlyú ez a vizuális szekció. Az európai roma kollégák nem fogadják el azt, hogy Magyarországon a többi országhoz képest fantasztikusan gazdag ez a fajta művészeti tevékenység. A magyarországi roma közösség képzőművészeti eredménye szerintem hungaricum.

És ennek mi az oka? Balázs János személye?

J. T.: Egyrészt igen. Balázs János hihetetlen népszerűsége, az, hogy egy roma festő celebritás lett, erős felhajtóerőt jelentett. A hatalmas példányszámú, mindenki által olvasott Nők Lapjában jelent meg vele interjú, keresztretjtvény feladványokban

szerepelt a neve, tökéletesen alkalmas volt a géniusz romantikus szerepére. Figurája mintha egy hollywoodi filmforgatókönyvből lépett volna ki: a remete, aki öregkorában elkezdi festeni, a hivatalos művészettörténet felfedezi, betör a mainstreambe. Másfelől nézve persze tragikus történet bontakozik ki, mert nemcsak Balázs János festett akkoriban a Salgótarján melletti, pécskői cigánydombon, de ha a többiekre vetült volna a fényből, az elhalványította volna a géniusz nagyságát. Balázs János mellett legalább ilyen fontosnak gondolom Péli Tamás személyét, akivel a roma tudatosság összeköthető. Vele indul itthon a roma büszkeség mozgalma. Felejthetetlen ahogy 1971-ben, búcsúzó tévéinterjújában a fiatal, gyönyörű és karizmatikus Péli belemondja a kamerába, most elmegyek tanulni Hollandiába, mert Budapesten nem vettek fel képzőművésznek, de vissza fogok jönni, mert nekem itt van a küldetésem. És valóban, négy év múlva visszajön, és egy egész kör alakul ki körülötte, akik tőle tanulnak.

A tiszadobi freskó története mindent elmond Péli iskolateremtő erejéről és hatásáról. 1982-ben lemegy társaival Tiszadobra, ahol az akkoriban gyermekotthonként működő kastély ebédlőjében megfestik a magyarországi romák történelmét. Ott van vele Choli Daróczi József, Kovács József Hontalan, a fiatal Szentandrásy István, az öreg Szakcsi zenél

nekik esténként, isznak, beszélgetnek és botokkal párbajtörőznek. A közel 43 négyzetméteres *Születés* című pannóra ráfestenek mindenkit, a kép közepén Péli friss szerelme, Sára mint Káli istennő az égbe emeli az ő kis fekete fiát, Hontalan egy olvasó figura, Choli táncol. A freskó alsó részén pedig megjelenítődik, ahogyan mi, romák hozzájárultunk a magyar nemzeti történelem alakulásához, hiszen fontos pillanatokban, például a 48-as szabadságharcban ott vagyunk mi, romák is. Akik részt vettek ebben, a mai napig elzárándokolnak Péli születésnapján és halálának évfordulóján megöntözni vizsikkel a tiszadobi kastély földjét. A freskó már nem látható, a kastély eladásakor leszedték, azóta raktárban van, ebben az archívumban viszont benne lesz. Péli ebben a pannóban összegezte és adta át tudását a következő generációnak. A gyerekek 90 százaléka cigány származású volt az otthonban, ezt a képet nézték minden egyes étkezés közben, és a kép előtt reggeliző gyerekek közül jött Oláh Ibolya, vagy Balogh Tibor – az első magyarországi roma képzőművész, akit felvettek a képzőre, és aki be is fejezte azt –, Vári Zsolt, a Magyar Roma Kortárs Galéria vezetője, Horváth Kálmán, az első roma tévébemondó. Minden képzőművészeti alkotásnak mérhető hatása van, de az ritkán látszik ilyen plasztikusan.

OLÁH JOLÁN: Virrasztók, a 90-es évek második fele, olaj, vászon, 89x65 cm, a Kugler Art Salon jóvoltából
HUNGART © 2017

Említetted a beszélgetés elején, hogy fáj a szíved egy roma múzeumért. Miként látod most a megvalósulás esélyeit?

J. T.: A múzeumalapítás állami feladat, erre a kérdésre nem tudok így válaszolni. Két évvel ezelőtt a Gallery 8-ban A meg nem valósulás természetrajza címmel bemutattuk azt a 18 (!) intézménykonceptiót, amelyet 1959 óta roma és nem roma értelmiségiek, szakemberek, civil szervezetek és aktivisták írtak egy roma múzeum létrehozása érdekében. A koncepciók közül kilenc konkrét helyszínhez és épülethez köthető, sőt akad olyan is, amelyik eljutott a látványtervek kialakításának szakaszába. Egyszerre traumatikus és megvilágosító erejű munka volt.

BADA MÁRTA: Cigánycsalád, 1984, olaj, farost, 60x85 cm, a Kugler Art Salon jóvoltából